

Тверезе слово.

Разом з тим, як розростається наукове студіювання визвольного руху, все менше стає можливості викидати з його українство, як один із помітних чинників. Ще недавно в історії визволення можна було зовсім не згадувати про українські напрями та українських діячів. Тепер сумлінні дослідники вже мусять зазначати і зв'язок українства з загально-визвольними течіями, і те нове, що несло з собою українство в сумі інших течій та напрямів. Завіса над недавнім минулим починає потроху підніматися...

В останній книжці „Русской Мысли“ (за липень) надруковано цікаву статтю д. А. Корнилова „Къ исторіи конституціоннаго движенія конца 70-хъ и начала 80 хъ г.г.“ Стаття містить декілька додатків та поправок до відомої праці д. Богучарського про революційне народництво 70-х р.р. І автор цієї нової статті вже просто вводить в круг свого дослідю український матерьял, справедливо приймаючи, що без його історія визвольного руху не може бути ні правдивою, ні повною. Насамперед в історії розвитку політичного руху зазначає д. Корнилов „жваву й енергійну діяльність М. П. Драгоманова, що видав за кордоном р. 1876—1878 цілу низку політичних брошюр з приводу війни, в яких уперто й консеквентно доводив ту думку, що Росія не може провадити щасливо межинародньої політики, а тим більш щасливо воювати навіть за визволення, поки в середині у неї панує неподільно бюрократія, а громадянство російське мусить мовчати“ (стор. 36). Разом з тим і в Росії ширяться опозиційні думки. „Рух цим разом почався з українських губерній, не без звязку з піднесенем настроєм, що був тут наслідком нових урядових репресій проти української мови та українського „сепаратизму“. Не дурно перші ознаки цього руху виявились у Харькові підчас святкування ювілею українського письменника Квітки-Основьяненка. Та, звичайно, через звязки земців з українських губерній з земцями-лібералами з північних великоруських губерній цей рух пішов швидко й на північ“ (стор. 37). Українці брали участь у першому земському з'їзді в Москві в марті 1879 р. (були тут Беренштам, Житецький та Цвітковський), хоч на жаль ширших відомостей про цей з'їзд не маємо (стор. 40). Відомо тільки, що настрої української громади був тоді досить радикальний (стор. 42).

Між иншим д. Корнилов спинився і на відомій полеміці між д. Богучарським та д. Кистяковським з приводу „Вольнаго Слова“ та участі в йому Драгоманова. Думки автора про цю полеміку такі цікаві й категоричні, що варто навести їх цілком. „Полеміка ця,—пише д. Корнилов,— дуже була користною: вона багато дечого вияснила з стосунків тодішніх діячів громадських і цілком реабілітувала пам'ять небіжчика М. П. Драгоманова, як що ця без жодної плями пам'ять ще вимагала реабілітації, вважаючи на кілька непевних виразів В. Я. Богучарського в його цікавій книзі та неправдиве освітлення у нього ролі „Вольнаго Слова“, що виходило з участю Драгоманова. Після полеміки, що відбулась оце, цілком, мені здається, вияснено, що давав чи не давав гроші на видання „Вольнаго Слова“ гр. П. П. Шувалов, а також і незалежно від того, за-для чого приїхав за кордон р. 1881 перший редактор цього журналу Мальшинський — журнал од першого й до останнього числа був непохитним провідником та оборонцем конституційних ідей, і ні в якому разі не можна назвати його ні „дѣтищемъ мужественныхъ добровольцевъ“, ні органом „Священной Дружини“, як це зробив був д. Богучарський. Це для мене так само безперечно, як і те, що видаваний р. 1899 в Петербурзі з участю між иншим і В. Я. Богучарського і Б. А. Кистяковського шановний журнал „Начало“—орган тодішніх молодих марксистів—жодним чином не можна назвати ні органом департаменту поліції, ні органом провокаторським, хоча за редактора й підписувався якийсь д. Гурович, згодом формально за провокатора оповіщений, а цього ми не можемо сказати про Мальшинського навіть на підставі даних самого д. Богучарського. Цілком ясно, що коли і того і цього разу люде, що давали на видання обох журналів гроші, й мали якусь свою потаємну мету, то її вони не досягли й опинились сами на слизькому, а не редактори „Начала“ та М. П. Драгоманов, і про його, певна річ, не можна сказати, що його завели „въ дремучій лѣсъ мужественные добровольцы“. В усякому разі повинно, мені здається, пристати на те, що як „Начало“ було безперечно чесним і яскравим виразником того напрямку, який репрезентувало р. 1899, і з честю заграло свою недовгу через незалежні обставини роллю, хоча в його і втисся справжній зрадник та провокатор,—так само й „Вольное Слово“ не менш сильно й виразно заграло р. 1881—83 свою роллю чесного й бездоганного провідника конституційних ідей, хоча б навіть і мав Мальшинський якісь невияснені стосунки до членів Священной Дружини“, не будиши разом з тим, як здається, ні зрадником, ні провокатором“ (стор. 25—26).

Це тверезе слово безстороннього дослідника повинно багато заважити в змаганні про „Вольное Слово“ та участь у йому Драгоманова.

С. Є.